

SORHÁZ, BÉRHÁZ, CSALÁDI HÁZ?

I.

A lakásépítés kérdései a háború utáni korszak legégetőbb és legkényesebb problémáját tárják az érdeklődő laikus és a komoly szakember elé. Sokat vitattott, nagy kiterjedésű terület ez, mely sokkal több egyéb kérdést érint, semmint azt felületes szemlélő hinné. A kor aktuális kérdéseinek egységes fonadékából a lakásépítés kérdése épügy nem ragadható ki, mint ahogy semilyen más feladat, amelynek társadalmi jelentősége van, a maga szeparált szakterületén jól nem oldható meg. Ha az itt következőkben e fontos kérdésekről mégis a szakmabeli érdeklődés, nevezetesen a tervező építész elvont szemszögéből fogunk következtetéseket levonni, az csupán az egyszerűsítés, az absztrakció módszerének kedvéért történik. Nem szabad soha elfelednünk, bármennyire a szakma szempontjai vezetnek is érdeklődésünket, hogy a lakásépítés kérdése mindig és mindenhol szociális probléma, politikai és gazdasági kérdés is. Minden ilyen elvont, szakszerű fejtegetés eleve egyoldalú tehát, csupán az érem egyik oldalán dolgozik.

Még az egyik oldal megismeréséhez is föltétlenül szükséges azonban, hogy a kérdés építészeti oldalának mibenlétével alaposan tisztában legyünk. Tehát világosan kell látnunk, hogy *a lakásépítés kérdése ma nem elsősorban a hiányzó lakásezrek gyors és mielőbbi pótlásának kérdése csupán, hanem a dolog lényegébe, fogalmába vágó kérdés.* Ma nemcsak ennyi és ennyi ezer lakás hiányzik világszerte, a háborúval sujtott országokban elsősorban, hanem közepesen civilizált és nagyjából korszerű igényeknek a meglévő, kész lakások, különösen a bérházak lakásainak nagyrésze egyáltalán nem felel meg. Aki Párizs, Berlin, Bécs, Budapest házrengetegekben a többé-kevésbé jól berendezett szállodák szobáin kívül a városi lakásokba is ellátogat, ugyanazt a szomorú képet találja mindenütt: az elhanyagolt, leromlott lakás egész szervezetével, egész sematikus, embertelen akaratával a benne lakók nyüge, terhe állandóan, melyből az uccára, a szórakozóhelyekre, a kávéházakba kell menekülni a pihenés óráiban. Az európai nagyvárosi lakás, mely a 19. század második felében alakult ki, ágyrajárók komor, terhes otthona ma, melynek meg nem felelő volta belső technikai elhanyagoltságából épügy származik, mint egy hamis reprezentáció és rosszul alkalmazott bőség állapotából, mint az alaprajz kérdésének elhanyagolásából.

Igen, lakáshiány és lakás-zsúfoltság terheli ma különösen nagyvárosokban a lakosságot. Ki állíthatná mégis, hogy a lakás kérdései mindig megoldódnának, ha valamilyen csoda foly-

tán a mai lakóházak és bérházak komor sorai számban megkétszereződnének? Segítne ez rajtunk, ha egy átfogóbb és emelkedettebb nézőpontból ítéljük meg lakásügyeink körüli bajainkat?

A kor lakásproblémája nem mennyiségi kérdés, hanem minőségi kérdés elsősorban. Nemcsak lakásokban szenvedünk hiányt, hanem főként a jó, a fejlett, a korszerű lakás hiányzik. Hiányzik az a lakás, mely legszélesebb rétegek alapján egyforma lakásigényeit lehető legkevesebb eszközzel jól kielégíti. *Hiányzik a korszerű jó lakás típusa.* A lakáskérdés igazi gerince ez, megoldása ezen mulik. *A lakáshiány átmeneti kérdés, gazdasági jellegű. Ez ellenben akut problémája az utolsó évtizedeknek, állandó jellegű és elsősorban ideológiai, fogalmi, szociális probléma, gazdasági vonatkozásai kevésbé fontosak. Nem fontosak, mert ma könnyen bizonyítható dolog, hogy pl. a sablonos pesti bérlakásba ölt összegért — a kérdés újabb, korszerűbb felfogása mellett — jobb, megfelelőbb, kényelmesebb, egészségesebb és emberibb lakás építhető, mint ami ma épül, ahogy azt e cikksorozat folyamán később konkrét, étdolgozott példán látni fogjuk.* A lakásépítés gazdasági, pénzügyi alapjainak rendezése minden lakásépítőtevékenység alapja ma; ez mégsem jelenti azt, hogy ezen alap egészségessé tévése esetén — ami végre Magyarországon is föltötte kívánatos volna — egészséges lakástermelés indulhat meg, ha minden lényeges kérdésben *a régi ideológiai alapon maradunk.* Magyarországon, a háború után épült lakástermelés területén sajnálatra méltóan ez a helyzet. Mert miben különbözik pl. a mai budapesti bérházépítés háború előtti illetén tevékenységünkötől? Különbözik formai szempontból abban, hogy a kor építészeti kérdései ezen az építőtevékenységen egyáltalán nem mutatkoznak, a nyugati mozgalmaknak nyoma sincs (holott a békeévekben ez nem így volt), de különbözik különösen abban, hogy a városépítés, az egyes objektum elrendezésének, alaprajzának kérdései sehol nem érintetnek, kísérlet, kipróbálás tárgyává nem tétetnek, a közérdekű és magánérdekű építőtevékenység részéről egyforma elhanyagolásban részesülnek. *A budapesti háború utáni bérházépítés végbevitte a helyiségek alaprajzi méreteinek csökkentését nélkül, hogy ennek az egymagában inkább káros ténynek szükségszerű velejáróit, a nagyobb higiéniára törekvést, új ablakrendszereket, de főleg az alaprajz gazdaságos, funkcionális átszervezését, a teraszok, tetőkertek, közös, kollektív helyiségek alkalmazását is magáévá tette volna.* A háború utáni pesti lakásépítés hibája és bűne elsősorban ez. Együttal kiáltó példája annak, hogy új ideológiai alapokra való helyezkedés nél-

kül nincs új építészet. Később részletesen, példák-
kon fogjuk bebizonyítani, mennyiben hibás az az
építési kar, mely a kérdés lényeges, városépítési
és alaprajz-szervezési oldalát nem ismerve, elnézve,
„három-traktusos”, „hallos” lakásokat épít, a közönség
szükségeit nem vizsgálva, hamis és egészségtelen
típust visz eléje, visz be a köztudatba. Hogy a szellő-
zetlen, világítatlan „hallos” bérházlakás ma Budape-
sten a lakás-kereső tehetősebb osztálynak valóban igénye,
ez a budapesti háború utáni lakásépítés legkiri-
vőbb és legelítendőbb mulasztása.

*

Ha tehát a korszerű lakásépítés kérdéseivel azok
jelentőségének arányában tisztában akarunk lenni,
széles perspektívákat kell átfognunk, széles terü-
leteket kell átkutatnunk. Mérnöki gondolkodás és
mérnöki komolyság szükséges legelőször. A kérdések
tömegével kerülünk szembe: kisházépítés, sorház,
sorozatos lakótelepépítés, bérház továbbra is? Ha igen,
ha utóbbi, milyen legyen az, van-e jó megoldás a mai
telekrendszer mellett? Kertes sorházépítés miért nem
alakult még ki Magyarországon? Mi legyen a magyar
kertes lakótelep típusa? Lényegesen mások-e az ezen
kérdéseket szabályozó viszonyok nálunk, mint a példa-
adó Hollandiában, Németországban?

A lakásprobléma lényege az egyes lakástípusok
főbb alkatának megalkotásán túl az, hogy ragaszkodjunk-e
továbbra is az eddigi felfogáshoz, mely szerint az
ideális lakás a különálló telken épült családi házban van,
a közönséget meghagyjuk-e továbbra is e hitében vagy
propagáljuk-e más ideális lehetőségeket, igyekezzünk-e
ideális lakást nagy épülettömbben adni? Mily mértékben
vegyük tekintetbe a tényt, hogy az egyedülálló kislaká-
sos családi ház lakónégyzetmétere jóval drágább, mint a
nagyházé?

Előttünk a nagy német mérnökegylet (V. D. I.)
vándorkiállításának gondolkozóba ejtő táblázata: „Klein-
oder Grosshaus?” „Abnahme des Mauerwerkbedarfes bei
zunehmender Grundrissfläche”.* A táblázat összehasonlítja
a különböző lakásfelületekhez tartozó falazatmennyiséget,
megvizsgálja, milyen arányban csökken a falazat köbtartalma
a beépített felület növekedésekor. (A táblázat adatai 38-as

A körülépített lakófelület m ² -e	A szükséges téglamennyiség m ³ -e
25.0	24.5
37.5	29.0
50.0	33.9
62.5	37.8
75.0	41.2
87.5	44.4

* V. D. I. Nachrichten, 1928. XII. 26.

külső falakra és 3 méteres szoba belmagasságra vonatkoznak.)

A táblázatból nyilvánvaló, hogy a nagyobb háztömbben épített lakás az olcsóbb, mert ennek légméter ára annál inkább csökken, minél több lakás helyezkedik el benne. A naivan lelkendező kisházmozgalom ellen e tény a leg-
súlyosabb érv, de nem érv a nagyház, a sorház és a bérház mellett sem mindaddig, míg utóbbiak a családi házakkal szemben erős higiéniai és pszichikai hátrányokat mutatnak, mint ma pl. Budapesten.

A V. D. I. táblázata világosan kijelöli azt az utat, amelyen haladni kell: nagyházépítés, de a lakás fogalmának olyan értelemben vett új-
alkotásával, hogy a nagyházban elhelyezett lakásban, a nagyház környezetében mindazon előnyök minél nagyobb része meglegyen, melyek eddig csupán a szabadon álló családi ház előnyei voltak. Természetes az is, hogy az eddigi családiházépítés típusa (ha van ilyesmi) szintén nem vehető ideálnak. Tehát a nagyházépítés gazdasági követelménye ki kell egészüljön a lakás új megfogalmazásával is.

A gyakorlati fejlődés is a nagyházépítés felé tendál. Az angol országokban, Angliában és Észak-Amerikában még nemrég messze meghaladta a családi házak építése az összes többi faj-
tájú lakóházépítést. Ezzel szemben az amerikai „Engineering News-Record” c. folyóirat az újabb fejlődésről a következő statisztikát közli:

A lakásépítés %-a esett:	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
	években						
családi házakra	58.3	47.5	45.8	47.6	46.0	40.7	38.3
kétlakásos házakra	17.3	21.3	21.2	21.5	17.6	13.9	13.4
többlakásos házakra	24.4	31.2	33.0	30.9	36.4	45.4	48.3

Látnivaló tehát, hogy a többlakásos házak száma meglehetősen állandósággal növekszik, még a kétlakásos házakkal szemben is tért hódít. Tagadhatatlan, számszerű tény, hogy új lakószokások, új lakásfajták vannak kialakulóban. A lakás lassan, de biztosan használati tárgyá lesz, (míg eddig különféle elvont, spirituális eszmék hordozója volt: „családi tűzhely”, „az én házam az én váram...” stb.) Állandó jellege is csökken. Ma hányatottabb, változóbb életpályát fut be a család, a családfő, mint a „békeévek” nyugalmában; ezzel jár, hogy bérlakását, az ott-hont gyakrabban kell cserélnie. A várbástya-szerű ebédlszekerények és a komplikált eladási, átírási adminisztrációt igénylő családi „várak” száma tehát nemcsak építéstechnikai, gazdasági, hanem társadalomstruktúrabeli, egy szóval szociális okokból is csökken.

*

Mindez csupán néhány kiragadott tény e több fejezetűnek szánt cikksorozat bevezetéséhez, ama

tény kihangsúlyozásához, hogy ma a lakáskérdés területén kényes és komplikált problémák özönével állunk szemben. Az építőanyagok és építőszerkezetek napról-napra újulnak, a piac állandóan új dolgoktól vemhes, melyek az építésmet és az épület egyszerűsítését, racionalizálását célozzák, több-kevesebb, de egyre biztosabb eredménnyel el is érik. Súlyos hiba volna mégis azt az építészeti megújítást, melyet szinte minden tevékeny országban tapasztalhatunk, csupán technikai alapúnak venni. Az új, jobb szerkezet, az okosabb építésvezetés magukban nem elegendők gyökeresen új, teljesen korszerű eredményhez. Az építészet történetének folyamán hozhattak a nagy időközökben elkövetkező szerkezet- vagy anyagbeli újulások új formákat, új dekorációt, új megjelenést; a stílusok néha annyira gyors változásának lényeges okai szerkezeti területen mégis csak részben találhatók fel. A társadalom alapjainak, szervezeteinek változása, a termelés fejlődése, új osztályok szerephezjutása jóval lényegesebb változásokat eredményeztek. Ma sem elegendő az építés menetének nagyvonalú organizálása, véletlenségektől való mentesítése, nem elég az új szerkezetekkel való tudatos kísérletezés, bármilyen kívánatos mindez. A szerkezeti és technikai haladás csupán támogatja a korszerű építész ama törekvését, mely az épület szerkezetének, testének ökonomikusabb megszervezésében, hasznának emelésében nyilvánul. Tehát jórészt új tervezési feladattal állunk szemben mindaddig, míg az építés most induló új civilizációja annyira nem egyszerűsíti és tipizálja épületeinket, hogy a tervezés az esetek túlnyomó nagy részében nem is lesz többé elsőrangú feladat, ahogy ma az autó szerkezeti és kényelmi értékei mellett másodrendű jelentőségű a megjelenése. Az építés megújítása, a lakáskérdés megoldása ma még a műtermekben folyik, *teoretikus munkát is igényel*. Ebben az értelemben fogva fel a korszerű építész alkotó feladatát, magától értetődik az is, hogy a konvencionális, régi építőanyagokból és szerkezetekből is építhető új szellemű ház, bár

természetesen nem minden törekvés vihető e keretekben keresztül, ami a mai új építési törekvésekre, kísérletekre jellemző. A téglalapítás kétségtelenül túl nehézkes, túlterjedelmes ahhoz, semhogy olyan terv, mely a hellyel fokozott ökonomiával bánik, melynek új szempontjai kell, hogy az alaprajz kereteiben érvényesüljenek, teljes egészében keresztülvihető legyen. Másrészt a valóban korszerű lakásépítő tevékenység legfontosabb feltétele a részletek, a lakás alaprajzának korszerű felfogása mellett egy új szempontú városépítési politika, új telekrendszer, ami szintén *fogalmi, ideológiai elvek elsőbbségét jelenti* a szerkezeti és kivitelezési haladás felett.

A lakásprobléma kérdései állanak az egész kultúrvilág szakkörei érdeklődésének előterében. A francia parlament bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására, a német Reichstag állandó lakásügyi bizottsága előtt most van tárgyalás alatt a munkaminisztérium ama terveze, mely „irányvonal”-akat tartalmaz a birodalmi lakásépítőtevékenységhez. Az irányvonalak legtöbb javulást a telekpolitikába kívánják hozni, az új szerkezeteket, a gondos, tervszerű előkészítést igen ajánlják, de: „Zu erstreben ist das Einfamilienhaus mit Garten”. Eme hivatalosan kívánatosnak tartott törekvés bővebben nincs megokolva, az irányvonalak a sokemeletes lakóházaktól általában óvnak, jellemzéséül annak a hivatalos felfogásnak, mely még egy német minisztérium német alaposságú vezetőiben sem enged minden reális megfontolást érvényesülni. Nem fontos azonban, hogy a 70 milliós vezető európai állam hivatalos felfogása hiányos-e vagy nem e téren. Fontos az, hogy a kérdés megvitatás és rendezés előtt áll, hogy van szándék az aktivitásra, a megfontolásra, az érvek felvonultatására.

Jelen vezető soroknak is hasonló a célja. Pozitív proposíciókat a további fejezetek fognak hozni és e kérdések nyílt felvetésének, tudatosításának fontos ügyét kívánják szolgálni.

Forgó Pál

AZ ÚJ ÉPÍTÉSZEK HELYZETE FRANCIAORSZÁGBAN

A francia okleveles építészek lapjában, az Architecte-ben olvassuk a következő, bennünket módfelett érdeklő sorokat:

„A fiatal francia építészek sokszor hallják azt a szemrehányást, hogy: az ő törekvéseik nem eléggé franciák és ezalatt azt értik, hogy ezek a törekvéseik internacionálisak. Ha ezek a szemrehányások alaposak volnának, úgy egy rendkívüli tüneménynek lehetnénk tauai: ez azt jelentené, hogy egy az építés művészetének géniuszával kivételesen megáldott népet a sors egyszerre megverte a terméketlenség átkával és az ezentúl nem képes másra, mint az *ismétlésre*, hogy az immár

a másolásra kárhóztatott, hogy az az újnak halálos félelmétől szállatott meg. Igazán azt kell hinni, hogy a mai francia építészet a „Cercle militaire” épületében, avagy a chartresi főpostában fejeződik ki? Szomorú lenne. Engedjék meg, hogy építészetünket többre becsüljük és hogy visszautasítsuk azt a vádat, hogy mindaz, ami nálunk az újnak irányába való erőfeszítés, ami keresés, — bármilyen véleményel is legyenek egyesek — *ellentétben áll nemzeti géniuszunkkal*. A tények is mást bizonyítanak! Képtelenség az új építészetet úgy jellemezni, hogy az a tradicionálisnak ellentétje. Ezt csak akkor lehet

SORHÁZ, BÉRHÁZ, CSALÁDI HÁZ?

II. közlemény

Minden építmény egyed a város rendszerének egészében. Egyed, de abból ki nem szakítható, annak adottságai befolyásolják az egyes ház látszólagosan egyéni alkatát, egyéni szervezetét. Mikor tehát

a családi ház, a villa

korszerű alkatának, korszerű megtervezésének kérdéseiről beszélünk, soha nem szabad felednünk, hogy másodrendű, bár fontos területet tárgyalunk. Teljes képet csak a városrendezés, a közlekedés, a helyszínrajz, az égtájak, a telek sajátságaival való vonatkozások adhatnak. Az egyes ház, az egyedülálló családi ház újjászervezése is föltétlenül szükséges és fontos feladat, de a legelső teendők a nagy kép, a milió, a város fogalmának újjáalkotása területén vannak.

Jelen cikkünk keretébe mégis az összefüggéseiből kiragadott családi ház tartozzék csak bele. Mi történt az utóbbi években az anyai érzelmi és szociális motívummal áthatott egyes lakóház építésének, főleg tervezésének területén? Tisztultak-e a fogalmak, fejlődött-e az alaprajz fel fogásának problémája, tisztázódtak-e a család lakóigényeinek kielégítésére szánt eszközeink, eljárásaink? Az új szerkezetek és anyagok mennyiben befolyásolják a családi házépítés kérdéseit.

A tárgyilagosan konzervatív „Deutsche Bauzeitung” állandóan konstatálja, hogy a családi házépítés az egész kultúrvilágon csökken. Különösen Amerikát kíséri figyelemmel, mert az alkatát változtató német birodalom a háború óta fokozott figyelemmel érdeklődik az U. S. A. technikai eredményei iránt. Ezévi 44. számában ismételtelen kifejti a családi házak csökkenésének okait, melyek ép annyira gazdasági, mint pszichikai természetűek. Óvatosoknak kell lennünk azonban Amerika emlegetésénél. Kétségtelen, hogy az elvárosiasodás, a városokba való koncentrálódás nálunk aránylag sem oly nagymértékű, mint Amerikában, bár a folyamat nyomai nálunk is fellelhetők. Nálunk egyelőre és a belátható jövőben nem várható hasonló mértékű eltolódás a lakásépítés területén, nálunk még több szerepe van a saját ház utáni vágyak. Viszont az is kétségtelen, hogy egy egészségesebb, nagyvonalúbb, haladottabb *bérházépítésnek* nálunk is el fog érkezni az ideje, lassan a közönség is be fogja látni, hogy van mód arra, hogy nagyházban is nyugodtan és egészségesen, sőt még olcsóbban is lakhassunk. Ehhez persze gyökeresen más *bérházépítés* és telekrendezés szükséges, mint ami ma pl. Budapestre jellemző és ettől az időponttól kezdve nálunk is egyre csekélyebb százalékát fogja kitenni az egész lakásépítésnek a családi házépítés.

Ma azonban még építető és építész teljes ér-

deklóddal kell forduljon a probléma felé: Hogyan építsünk korszerű, jó, olcsó, egyedülálló lakóházat? Hogyan tervezzünk főleg *a ma annyira keresett kislakást* tartalmazó családi lakóházat? Mert tisztában kell lennünk azzal, *hogy az új építési irány kutatásai, kísérletei* főleg, majdnem kizárólag *széles rétegek igényeit kielégítő, kimondottan nem luxuslakások típusainak, racionális alkatának megtalálására, kialakítására irányulnak.* A kisember, a dolgozó is juthat családi lakóházhoz rendezett hitelviszonyok esetén. Az építésznek elsődrendű kötelessége, hogy a korszerű kislakásépítés eddigi eredményeit családi házépítésnél is alkalmazza, ha mégannyira sorozatos, nagybani építés részére is alakultak azok ki.

Soha nem volt az építész feladata annyira felelősségteljes, mint ma, mióta ezernyi nehézség és akadály tornyosul minden építészandék elé. Milyen elvek alapján építettünk eddig? Erre alig-alig lehet felelni. Elv szinte nem volt. A multban minden egyes villaépítés külön eset, egyéni, művészi feladat, feladott rejtvény, melyet több-kevesebb eredménnyel sikerült megoldani. Ma nagyon más a helyzet. *Ma már vannak normáliák, alaprajzi elvek, mindeniütt alkalmazható szempontok,* melyeket minden építésznek érteni és használni tudni kell. Az általánosan helyesnek felismert alapelven túl, mely szerint *a lakás elsősorban egészségesen betájolt, kellően világított, elégségesen napos és szellőztethető legyen, okosan felülvizsgált igényeinknek hiány és akadály nélkül megfeleljen, reprezentatív, ünnepélyeskedő, hivalkodó ne legyen, az elrendezés, a kommunikáció elsődrendű kérdésként kezeltesse,* mindezen az általános feltételeken túl ma már bizonyos új *kislakástípus kialakultának körvonalai figyelhetők egyre határozottabban meg.* A kislakásépítés területén folyik a kutatás, de a nívós, igényes villaépítésnek is csak hasznára válhat a fogalmak megtisztulása.

Külföldön iskolái, komoly eredményei, kísérleti állomásai, kiállításai vannak és bővérű irodalma az új lakásnak. Aki lelkiismerettel és elfogulatlanul utána néz a dolgoknak, hamar felismeri az ujlás eredményeit.

A „Magyar Kőművesmesterek Lapja” 1928. december 22-iki számában röviden a következőkben fejtettem ki a kislakás típusának bontakozó körvonalait:

„Legtöbb vita folyt az ú. n. *kislakás nagysága,* hasznos területe körül. Eleinte, a háború utáni nyomor hatása alatt az új építés hajlott arra, hogy egész kicsire nyomják a szobák, mellék-helyiségek méreteit. Ma már világos, hogy ebből az igaz: a máig szokásos 3.20—3.60 szobabel-

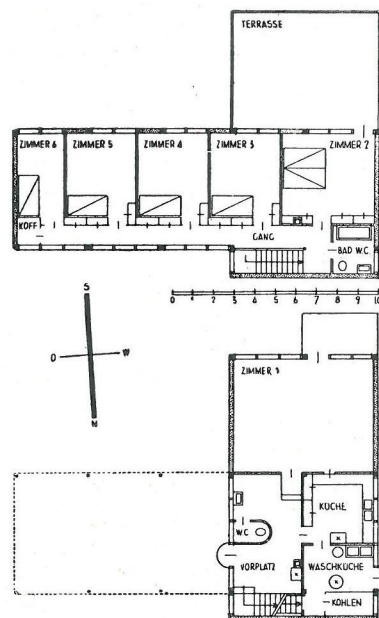
magasság felesleges, drága és egészségtelen, a magas ablakváltó által elzárt légréteg sohasem távozik el, rossz gázok gyűlnek fel benne és keverednek újra és újra le. Pozitív eredmény ma a szobamagasság 2.60—2.70 m-re való csökkentése, esetleg egy szoba, a nappali 3.00 m-re való meghagyása. Általában előtérbe lép a legnagyobb területű *nappali* (20—22 m²), mely köré egyszerűen, áttekinthetően, lehetőleg épületszárnyak, kiugrások nélküli négyszögű alaprajzban csoportosulnak a többi helyiségek. Külföldön innen nyitják gyakran a konyhát is, ami semmiesetre sem helyes és nem egészséges elrendezés, csupán az átmeneti szükség és a nyugati főzési módszerek kevésbé szagos volta diktálhatja. A 32—36 m² összterületű kislakások (Kleinstwohnung) építése nem helyes és nem is gazdaságos. Az ilyen apró lakáshoz épüly kell konyhafelszerelés, vezetékek, szerelvények, esetleg fürdőszoba, mint egy nagyobb lakáshoz. Azaz, pl. egy 2000 m³-es bérházba, ha abba a legkisebb lakások épülnek, 50—60 százalékkal több installáció, válaszfal, stb. szükséges, mint az ugyanolyan köbtartalmú, de valamivel nagyobb egységekkel épülő bérházba. Ma 45—48—50 m²-t veszünk a legkisebb lakás alapterületének a körülbelül 4 tagú család részére. A nagy, nyulványokkal bíró előszobák feleslegesek és drágító hatásúak. *Közlekedésre a legkevesebb területet szabad csupán szánnunk*, még a bútorokat is úgy kell állítanunk, hogy köztük és a falak közt ne csupán közlekedésre használható folyosók, zugok maradjanak. Ez annyit jelent, hogy pl. a mai polgári hálószobaelrendezés a kö-

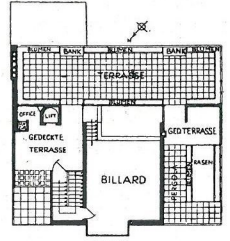
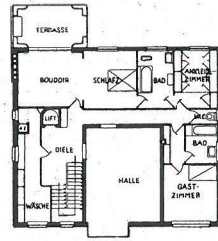
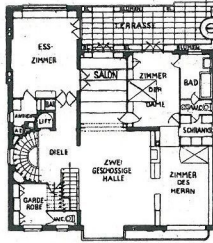
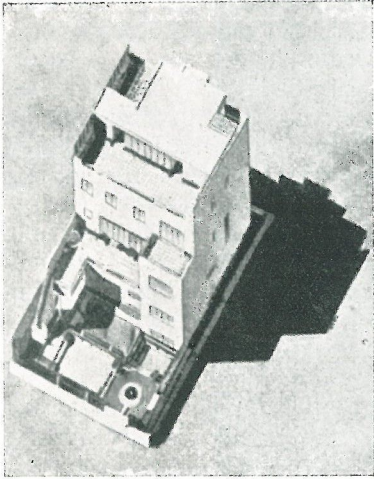
zére állított két ágygal, az eléjük helyezett pamlaggal teljesen téves és helypazarló, drága. Elv az legyen, hogy a helyiségek száma, a lakás nagysága az *ágyak számából adódjék*. Tehát ne számítgassunk soha arra, hogy diványokon és előhozott vaságyakon is lehet aludni, kis lakást sok személy részére alvóhellyé tenni. Ez helytelen, egészségtelen. *Annyi ágy legyen, ahány tagja van a családnak*. Ha nő a család, nagyobb lakásba kell, hogy menjen. *A hálókat* — ezt keresztül kell vitesse az építetőkkel és bérlőkkel az építész — *csak hálásra használjuk!* Csak így egészséges a lakásban lakók élete! Tehát fel kell adnunk a mai nagy hálószoba rendszert, melyben minden felesleges lim-lom és porfogó dísz van, nagy csillárok és függönyök tömege és mely hálószoba kétszárnyú ajtajával egész nap nyitva áll a nappali felé, hogy a vendég lássa a hímzett ágyterítőt és az álmedvebőrt a sezlón előtt. A hálószoba legyen *hálófülkévé, nagysága adódjék az ágyak normális nagyságából*. Ez annyit jelent, hogy pl. 2 személy részére szűk esetben egy 2x4 méteres, 8 m²-es fülske is elég, ha a 2 ágy a két rövidebb fal mellé kerül, de 3x4 m² bőven elegendő az ágyak elrendezése mellett. A háló lehetőleg keletre vagy délre nyíljon, hogy reggel napot kapjon és magas mellvédű (1.50—1.60 m), hosszú, elnyújtott ablakot kapjon, mely felett minimális vagy semmi sturz sincs. (Az ú. n. *esslingeni redőny* elintem drága, komplikált, hamar romló, bátran elhagyhatjuk, ha jól alkotjuk meg a lakást és ha két-féle könnyű, zsinórral kezelhető, nappalra világosabb, éjjelre sötétebb függönnyt alkalmazunk.)

1., 2., 3. ábra

Artaria és Schmidt építészek, Basel: Családi lakóház

4—7. ábra

Gabriel Guévrékian építész, Párizs: Családi lakóház terve

Általánosan ismert tény ma már, hogy a régi lakás elve: lehetőleg nyíljon minden szoba, sőt minél több mellékhelyiség az előszobába, esetleg a „hallba”, téves, drága és fölösleges, sok ajtót, nagy előszobát kívánó elrendezés. Ma a nappali a kislakás központja, hová egy kistermetű, gazdaságos belépőn, esetleg csak szélfogón jutunk be. A nappali szép, nagy helyiség nagy ablakkal a kert vagy ucca felé, a bő, nyílt udvar felé. Innen nyílnak a hálófülkék, a dolgozó fülke, az esetleges vendégszoba, vagy női fogadó, stb. Teljesen felesleges a hálófülkéknek egymásközt is ajtót adni, sőt káros is. A hálófülkék közvetlen ajtaja a fürdőszobába szintén drágít, helyet foglal. A fürdő nyíljon egy ajtóval a kis előszobából; az előszobába az alvásra nem használt nappalin át bárki bármikor kijuthat. Az előszobából nyílik a konyha (esetleg a szabadból gazdasági bejárásaként), mely a nappalival közös fallal bírjon, hogy egy kettős ajtajú, szagzáró, egyszerű, fáradságmegtakarító ételátadó nyílás legyen kiképezhető. A konyha nem 4—5 méter mély, 2 méter keskeny folyosó többé, fenekén a tűzhellyel, hanem lehetőleg négyzetes, nem mély kis helyiség, alapterületének 7—8 m² teljesen elég általában, amelyet a konyhai munka lehető egyszerű, gazdaságos kivitelére, kevés járkálásra rendezünk be. A kis méret sokat ad: a háziasszonynak minden a kezeügyébe van rendezve a munka folyamatának megfelelőleg, akár egy forgó ülőkékjű széken ülhet és mindent elér főzés közben.

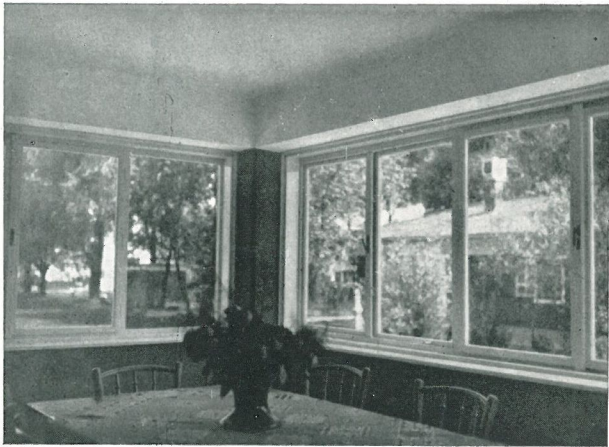
A kis előszoba, nagyobb, magasabb nappali, az innen közvetlenül vagy kis egyenes, belső falépcsőn megközelíthető hálófülkék rendszere kezd általános lenni a külföldi kislakásoknál.”

A „Tér és Forma” képzetesebb szakközönsége is be fogja látni, hogy a családi ház új alkatának, új alaprajzának is e helyesnek felismert kislakás normáelvek alapján kell kialakulni. Semmilyen zseniális finanszírozási rendszer, semmilyen új szerkezet nem oly fontos, mint az alaprajz

gazdaságos, megnyugtató, első pillanatra áttekinthető világossága, egyszerűsége, a helyiségek használatból következő logikus egymásmellettje, kellemes négyszögletes volta, a világítás mértékéből következő mélysége, aránya. Az új építés avant-gardejainak műveiben ez az elv néha már szinte hiánytalanul érvényesül.

Artaria és Schmidt bázeli építészeket kell legelőször megneveznünk, ha az új típusú lakóházra fejlett példákat akarunk felhozni. Nézzük meg a ház alaprajzait és képét az 1., 2. és 3. ábrákon. Beható gazdasági mérlegelés hozta létre a tiszta, tömörszerű külsőt, mely vaskövetkezetességgel a benső szervezetből alakul ki. Az alapelemek, ablakok, ajtók szabványosítottak, ahogy ez az alaprajz elemeinél is jórészt sikerült. Kellemes, arányos helyiségek, melyek összefogott, néha majdnem négyzetes alaprajzuk miatt csökkentett méreteik ellenére sem keltik a bezártság érzését. Az alaprajz világos, tiszta, egyszerű szerveztű, az emeleti folyosó aránylag hosszú, de rendet teremt, vázat ad. Egészen hasonló utakon jár Hannes Mayer, a Bauhaus új vezetője az ADGB most épülő iskolájának tanárlakásainál, a megjelenés világossága és könnyedsége, az alaprajz rendet mutató szervezete egészen hasonló tendenciájú és a típus felé mutat.

Nem célunk itt az új építés külföldi eredményeiből sorozatot adni; a tiszta, világos alaprajzú családi ház kint is elég ritka. A Hans Schmidt—Hannes Mayer irány tisztultságát, fejlettségét az acél- vagy vasbetonvázás építés logikát és rendet teremtő alkalmazása csak fokozza; az egyenlő távolságokban alkalmazandó tartóoszlopok, a normál elemekből összetevődő, közéjük a kitöltésbe kerülő ablakok az alaprajz világos tagozódását szinte magukkal hozzák. Bár persze világos, jó elrendezésű alaprajz acélvázásépítés nélkül is lehetséges, ha így könnyebben is hajlandó a terv az egyénieskedő részletezésre. Gabriel Guévrékian párizsi építész 4—7.

8—9. ábra

Dr. Kotsis Iván építész: Nyaraló a Balaton mellett

ábrákon közölt családi háza nem vázas építmény, az alaprajzok mégis fegyelmezettek, áttekinthetők; a tervező tisztában van egy új szellemű alaprajztervezés következményeivel, ha a fölös bőséget kívánó luxusfeladat kezét gyakran korlátozza is. *Le Corbusier* 17—20. ábrákon közölt nagyméretű családi lakóháza ellenben vasbetonvázás építmény, az alaprajz mégis az egyénieskedő hatás keresés, színpadiaskodás tipikus példája, bármily újszerű az egész ház megjelenése, alkata. Ez az alaprajz minden könnyed ötletessége és fogása ellenére is terhes és nem vezet a dolgok tisztulása felé. A vasbeton korlátlan képességeit mutató részletek szinte tréfának hatnak. A kérdést gyökeresen átfogó felfogásnak ma már nem ez az útja; a luxusház túlegyeni építésének kezében a különben rendet terem-

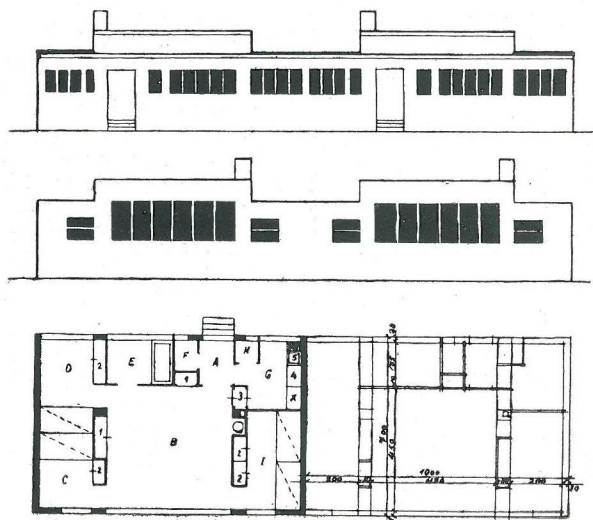

tő vázépítés előnyei sem érvényesülhettek. A *Schmidt—Mayer* irányé a jövő.

Nálunk a típus felé törekvő kislakás megalkotásának területén elég jókor történtek már kísérletek. *Thoroczka—Wigand Ede* családi ház tervei általános felfogásukban az új építési mozgalom sok eredményét tették már magukévá, bár egyes formai gátlásoktól nem mentesek. Az alaprajzok eléggé világosak, a kommunikáció megoldása is helyes. Sok ügyes apró ötlet teszi ezenkívül kedvessé a terveket.

Örvendetes, hogy a történelmi stílusok otthonában, a Műegyetemen is hat lassan az új építés szelleme. *Dr. Kotsis Iván* műegyetemi tanár 8—9. ábrákon közölt balatonboglári nyaralótervén az építmény egész megjelenése rokonszenvesen szerény és alkatából következő. Az

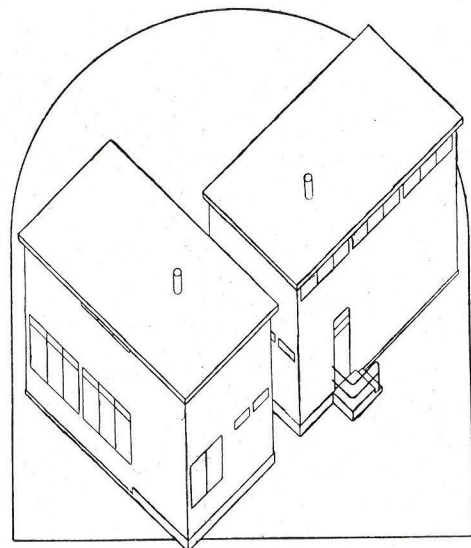
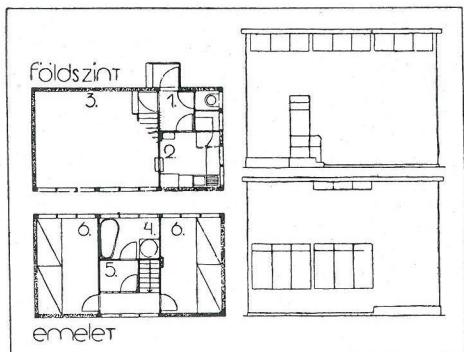
10. ábra

Molnár Farkas építész: Sorozatos kislakások

11—12. ábra

Forgó Pál: Családi lakóház terve

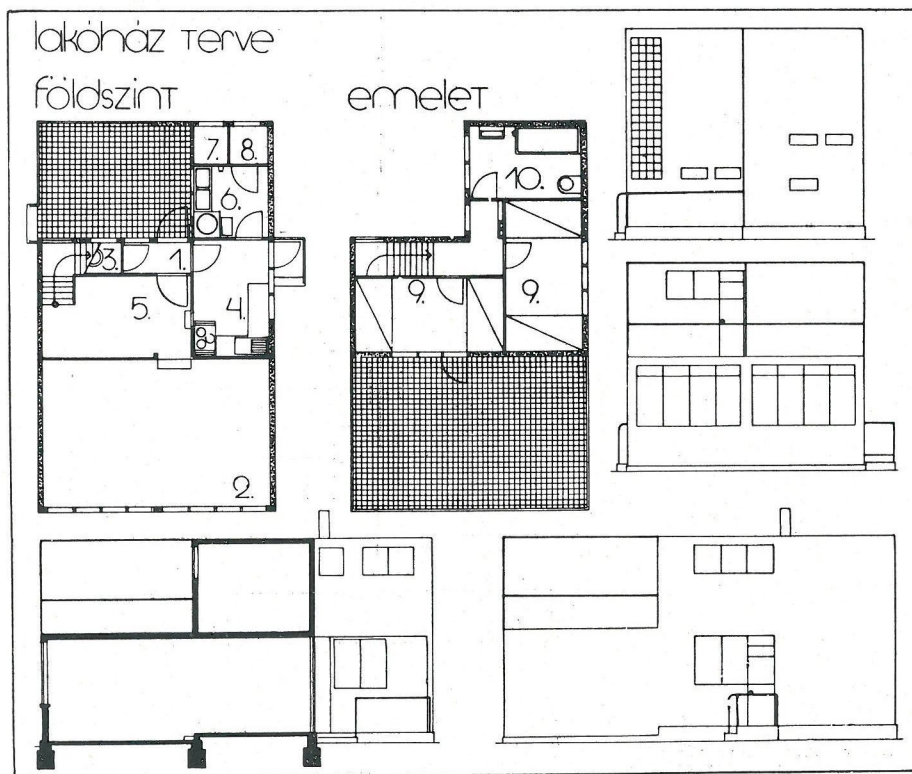

alaprész alapötlete is jó, mégis nagy kár a konyha rossz alkata, kis ablaka, a háló ágy-nagyságtól és az ágyak számától való független kijelölése, vagy pl. az a tény, hogy a cselédszoba az ágy beállítása után már majdnem használhatatlan. A 2×2 méteres kellemes négyzetalaprész e célra mennyivel alkalmasabb lett volna.

Molnár Farkas építész 10. ábrán közölt kislakás terve szinte szószerint a fentebb ismertett típus felé hajló lakóházépítési elvek elismere-

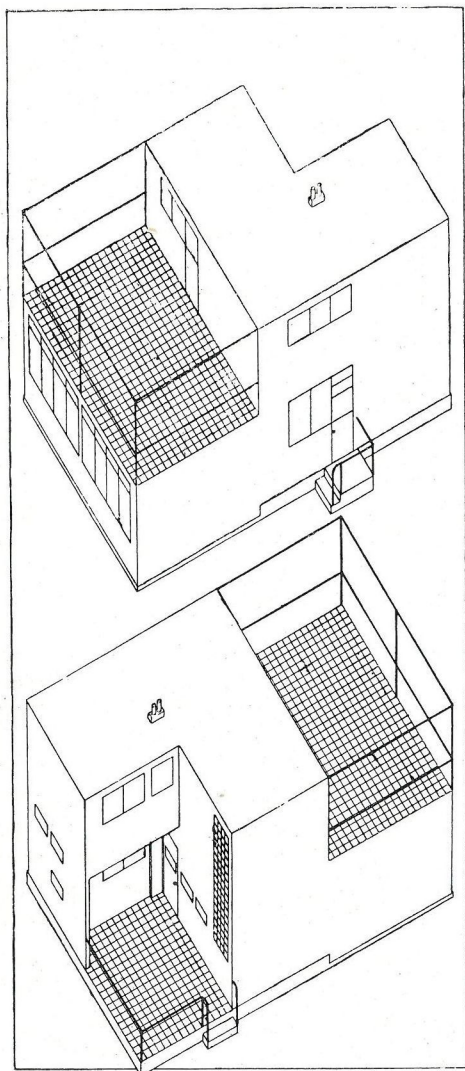
résével készült. Gazdaságos, világos összelrendezés, a nappali központtá tevésének teljes és jogos érvényesítése. 70 m² lakófelületet gazdaságosabban beosztani alig lehetséges.

Saját lakóházterveimet mutatják a 11—16. ábrák. Kísérletek arra, hogy a fent vázolt kislakástípusú törekvéseket önálló családi házépítésnél alkalmazzuk, e törekvéshez a vázrendszert is hasznosítsuk. Acélváz, könnyű szigetelő anyaggal kitöltött falazatú, szabadonálló

13. ábra

Forgó Pál építész: Családi ház terve

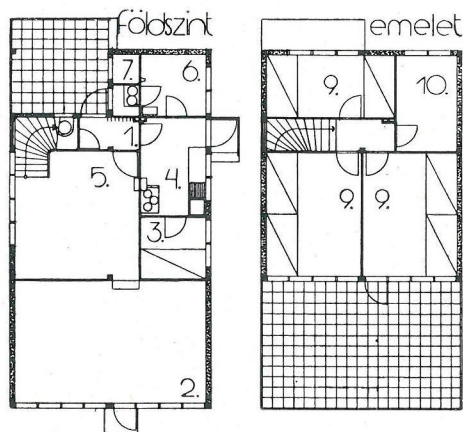

14. ábra

Forgó Pál: A 13. ábrán közölt ház távlati képei

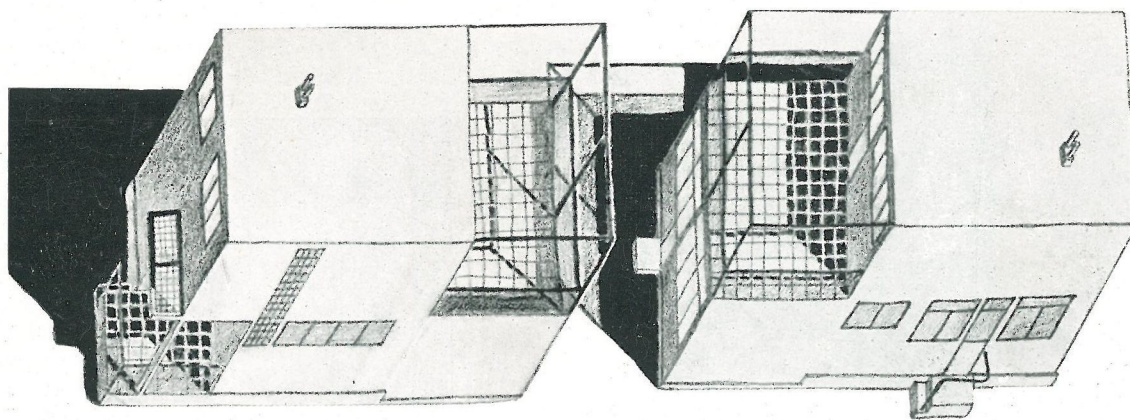
építményeknek vannak elgondolva. A 11—12. ábrákon közölt lakóház 58 m²-es lakófelületet ad, 2 drb kétágyas háló és a 20.5 m²-es nappali a gerince. Minden helység független megközelítését minimális, csak közlekedésre szánt területen igyekszik megoldani. A 12—14. ábrák lakóház terve kis telekre van elgondolva, ép ezért egy alsó és egy nagyobb felső terrasszal operál. A 24 m²-es nappalihoz kisebb ebédlőrész csatlakozik, attól pódiumszerűen csak 2 lépcsőfok és korlát választja el, mely elhelyezés a differenciált belső magasságokból következik. (Nappali 2.80 m, konyhaszárny, ebédlőrész 2.60 m, hálóemelet 2.40 m belső magasságú.) A hálók 4 ember kényelmes alvását biztosítják, mindenikbe 1—1 1.20 m széles szekrény állítható.

Ugyanezen elv következetes továbbvitele a 15—16. ábrákon közölt családi lakóház. Az előbbi típus 77 m² lakó- és 38 m² terraszfelületével

15. ábra

Forgó Pál: Családi lakóház terve

16. ábra

Forgó Pál: A 15. ábrán közölt ház távlati képei

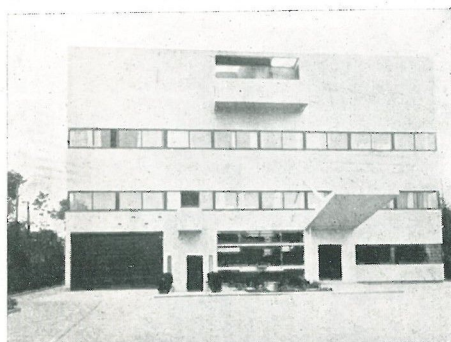
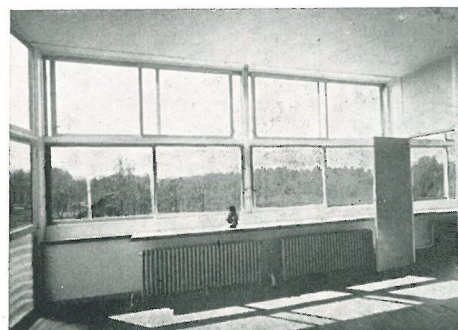
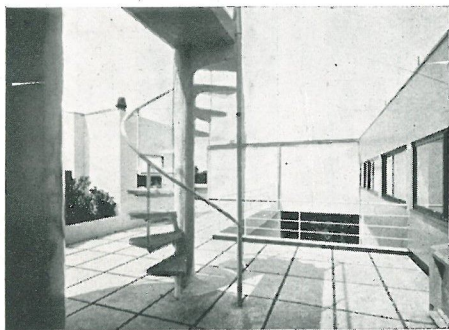
szemben ez 104 m² lakófelületet és 36 m² terraszfelületet mutat fel. Hatszemélyes család részére szánva nagyobb ebédlőrészrel, cselédszobával, két bővebbre hagyott nagyobb hálóval és egy normál hálóval bír. A közlekedés egyszerű rendszerességgel van megoldva: Az előtérből egyenes tengelyen a nappaliba, derékszögben elfordulva a gazdasági részhez és a másik kijáráshoz juthatok. Az emeleten 2 m²-es, jól megvilágított közlekedő tér négy ajtóval, minimális területtel.

Arkay Bertalan építésznek a *Tér és Forma* 1928-as évfolyamának 182—183-as oldalán közölt családi háza, sajnos, csak némi külsőségekben közelíti meg a korszerű családi ház építést. A külső megjelenés meglehetősen következetességgel adódik az alaprajzi szervezetből, mely azonban átgondolatlan és gazdaságtalan. A földszint három szobájából csak egyiket közelíthetjük meg a többitől függetlenül, annak dacára, hogy közlekedésre három darab, egyenként cca 5—7 m²-es helyiség szolgál (egyik szellőzhetetlen). A

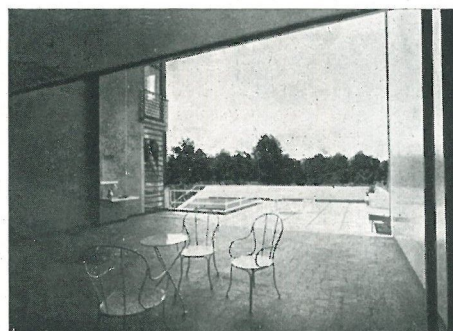
földszint legkisebb szobája modoros sarokablakain át több világosságot kap a felület egy-negyedével, mint a cca háromszor oly nagy, 9 m mély legnagyobb szoba. Az emeleti hálók elrendezése, alakja önkényes, az ágyak elhelyezését figyelembe nem veszi. Az egész ház dekoratív külsőségei az új építés teljes félreértésére vallanak. Mégis érdeme a tervnek a kellemes, könnyed lapos tető, a terjedelmes elsőemeleti terrasz és a megadott olcsó ár, mely a lapos tető mellett bizonyít. Építője bizonyára több eredménnyel fog működni, ha ezután az alaprajzi problémára több súlyt fektet.

Ahogy az egész családi ház építés az alaprajz kérdése. Az új szerkezetek elősegítik annak gazdaságos és világos megalkotását, bár az új fogalmak jórészt a régi anyagú építés kereteiben is megvalósíthatók. Ehhez azonban az alapelvek átértése, az új szempontoknak és a kor tényei-
nek teljes méltánylása szükséges.

Forgó Pál

17—20. ábra

Le Corbusier, Párizs: Villa Párizs mellett